

Dun Gużepp Zammit (Brighella)

(1802—1890)

DUN Gużepp Zammit twieled il-Be't minn familja tat-tajjeb f'Mejju, 1802. Minn żgħuritu huwa wera li keliu xeħta għall-poežija. Kien inniexxi mill-ahjar imghallmla, fosthom il-Ġiżwita Luuigi Maria Rigord, latiniesta msemmi. Aktarx li minn għand dan il-Ġiżwita, Dun Gużepp tharreg fil-prosodija u fil-metri latini. Wara kors ta' filosofija u ta' ligi fl-Università tagħha, Zammit ha l-lawrja ta' avukat. Iżda x-xejriet klassici ta' Gużeppi Zammit kienu aktarx mixxhuta għas-snajja "tat-tfajjiet ta' Pimpla" milli għas-snajja ta' Temi u għalhekk, għalkemmu zagħżugħ, Zammit qata' hesrem ix-xogħol tiegħu ta' avukat.

Kien din il-ħabta li beda jħossu msejjha biex isir qassis u għalhekk qata' li jibda l-istudju tal-Filosofija. Wara li sar qassis, Dun Gużepp Zammit, imbiegħed mit-taħbit u mit-taħbil tal-qrati, seta' jsib ħin ta' mistriek bizzejjed sabiex jersaq u jifhem aktar mill-qrib lill-egħżeż hbieb li kelli—il-Klassici l-Qodma.

Minbarra l-għerf li kelli fl-ilsien latin, Dun Gużepp kien ukol imħarreg tajjeb fl-ilsien grieg u fit-faljan.

Qala' l-laqam ta' "Brighella" mill-ġurnal ta' l-istess isem li huwa beda johrog fis-sena 1838 u ii waqqaf wara sena biex jerġa' jibda jidher fis-sena 1852.

Wara li waqqaf il-ħruġ tal-ġurnal, Dun Gużepp, imqanqal mix-xewqa li jingħaqad mal-Ġiżwiti, mar Ruma fejn daħħal fil-Monasterju ta' Monte Nevoso. Fis-sentejn li qatta' fil-Monasterju, Dun Gużepp intebba li dik il-ħajja ma kenitx tgħodd għaliex u għalhekk fis-sena 1841 huwa reġa' lura lejn Malta.

Fis-Seminarju fejn intbagħħat bħala professur tal-letteratura ma damx żmien twil imħabba x-xeħta satirika tiegħu.

Wara l-mewt ta' ħu hii-Maġistrat li miegħu kien iġħix gewwa l-Be'l, Dun Gużepp mar jcqgħod f'Birkirkara, fejn kiteb l-aqwa xogħlilijet tiegħu li għalihom baqja' jissemma.

Fl-ahħar snin ta' hajtu, Dun Gużepp intgħata mill-Gvern pensjoni ta' mitt lira fis-sena. Miet ta' tmienja u tmenin sena fl-14 ta' Frar 1890 gewwa Birkirkara, fejn jinsab midfun sa issa mingħajr "ħażra li turi fejn hu l-qabar tiegħu".

Hawn inħoss li l-istess tnejħida għandha toħroġ minn fommna li ġarġet minn fomm Foscolo dwar il-Parini :

“..... *U mingħajr qabar,
qiegħed is-sacerdot tiegħek, Thalija,
illi, hu u jgħannilek, f'daru ċ-ċejkna,
b'imbabba li ma tmuutr, rawwamlek randa
u kien iqiegħidlk kliel.....”*

Brighella kllu bixra satirika iżda ferrieħa. Minkejja l-hemda tal-kmajra fejn qatta’ i-biċċa l-kbira ta’ bajtu u fejn raw id-dawl l-aqwa xogħliljet tiegħu, il-versi kienu johorġu minn idejha qabbieža u bla rażan.

Meta ughidu li Brighella kllu bixra satirika u niggieža ma rridux infissru li ma kienx raġel ta’ rieda tajba u qawwija.

Ighidu li darba resqu fuqu xi protestanti li talbuu jaqleb il-Kotba Mqaddsa f’sens kritiku. Brighella ċabad b’kemm kllu qawwa u għalkenni tawh kelmhom li hadd ma kien ikun jaf bil-biċċa, wiegħeb : “Inkun naf jien innifsi u dak ikun biżżejjed.”

Fost xogħliljet ta’ Brighella nsibu poežiji kemm fuq ħwejjieg qaddisa kif ukoll fuq hwejjieg profani. Ighidilna l-poeta nnifsu fil-bidu ta’ wieħed mill-kotba tiegħu li fost il-poežiji li kiteb

*“Sacra sunt quaedam, sunt plura profana
Nunc ludit, nunc mea musa iocosa ferit.”*

L-ewwel ktieb ta’ poežiji latini li deher taht l-isem ta’ “Carmina”, inkiteb meta l-poeta kien għadu żagħiżugħ. Dawn l-ewwel għanġiet fl-idjoma tal-“qawwa ta’ bla tarf li kienet Ruma” l-poeta ddedikahom lil butu Maltin. Fl-1846 ġarġu minn idejha il-poeta tagħna mitt sunett bit-ta’jan fejn Brighella sawwat bil-piċċa satirika tiegħu lil wieħed xhiex deffusi li hu heba taħt l-isem ta’ Pasquino.

Kien minn dejjeni il-ħsieb ta’ Brighella li jgħajjar u jwaġġa’ mhux lim-nies iżda lill-għadiet ħxienu.

Il-biċċa l-kbira ta’ l-ahjar xogħliljet bil-latin ta’ Dun Gużepp Zammit insibuhom fost l-Epigrammi ta’ l-1839 u fost il-“Carmina et Inscriptiones” li dehru fl-1864 u fl-1876.

Il-versi latini ta’ Brighella u i-aktar l-eżametru u l-pentametru, jixxdu s-sengħa tal-kittieb billi huma miktuba kif titlob il-prosodija u l-metrika latina.

Issa nghaddu biex nagħtu titwila qasira f’xi ftit mill-poežiji ta’ Dun Gużepp Zammit.

Kelu habta Brighella jiżżei ħajr jew jifrah lil ībiebu billi jik-bilhom xi poežija u jibgħathiehom.

F'wahda minn dawn il-poeziji fejn bagħat ix-xewqat għal sena ġidha ta' saħħha u ta' ħidma il-“Honorabili Domino Josepho Mariae De Piro Baroni de Budack”, il-poeta jwissina biex naħarbu l-għażżeż u r-regħiba u biex inrawwmu fina drawwiet tajba “għax dawn biss jagħmluna ferħana u jwassluna fis-smewiet”.

“*O resides animae, o miseri quos otia vitac
Vincunt ignavos atque inhonora quies!
O vos quid iuvat immensis incedere nummios,
Si obscuri currunt et sine laude dies?
Ludit in humanis fortuna et mobilis errat:
Virtus quam tribuit fama perennis erit.
Evehit ad divos, virtus facit una beatos
Vivitur ingenio, cetera mortis erunt.*”

F'elegija oħra mibgħuta lill-ġħaref Tommaso Vitrioli, Brighella fisser fil-qosor ta' żewġ versi t-tagħlim tal-Knisja Kattolika dwar il-persuna u n-natura ta' Sidna Gesù Kristu :

“*Atque probas Christum intacta de Virgine natum
Esse Deum verum, progeniemque Dei.*”

Il-mewt ta' ḥabib tal-qalb twassal iil Brighella fuq il-qabar tal-Professor Galanton Vassallo, fejn, sogħbiem u mbikki, jisma' leħen mis-sema li jwissil biex ma jibkix iż-żejjed lil-ħabibu għax

“*Non omnis moritur sapiens: stat fama superstes
Et laude usque recens vividiore micat.*”

Biex nagħtu ħjiel tal-poezija deskrittiva ta' Brighella nsemmu dawn il-ftit versi mill-ftuħ ferrieħi ta' l-elegija miktuba biex tfakkar il-wasla f'Malta tal-Princep Albertu f'April tas-sena 1876 :

“*Salve, Alberte! o venisti tandem! aspice circum
Quomodo jam Melite te adveniente fremit
Laetitia, et populus vultu sua gaudia pandit.
Gestit et applaudit voce manique tibi.*”

Aktar 1 isfel niltaqgħu ma' żewġ versi li donnhom isemm-huna mill-ġdid id-daqqa tal-qniepen, it-tperpir tal-bnadar u t-tfaqqiġi tal-kanuni :

“*Campana aera sonant, fluitant vexilla per auras.
Tormenta ingenti murmure ahena boanit.*”

Fl-akħbarnett, inixgħu! bl-imħabba għal ħnut u għal art-tweliđu, il-poeta li, ghalkemm kien ifisser ħsiebu f'lsien barra-ni, qatt ma nesa li kien Malti, juri lill-Princep it-tmexxija ħażina ta' Malta u t-tbatija, il-guħi u l-ħtigiet tal-fqar u l-ħaddiema u

jitlob lill-prinċep biex meta dan isir re ma jinsiex il-laqqha li kienet għamlitlu Malta :

*“Ast oculos alibi paulum verte, optime Princeps,
Atque vide ut Melite perdolet acta malis
Casibus! en audi gemitus inopumque quærelas
Quos misere cruciat irrequieta fames?
Pessima cunctarum heic regnat dominatio rerum
Dirus pejores evehit usque favor.”*

*“Quando ornaberis imperiali, Alberte, Corona,
Quae te adamat Melitae sis memor usque tuae.”*

Fil-poezija li tfakkar il-ħruq tat-Tijatru li ġara fil-25 ta' Mejju, 1873, Brighella f'telfa ta' qilla jistaqsi mgħaddab għaliex in-nar li ħaraq it-Tijatru ma ħaraqx ukoll lil Gaspard le Marchand li kien bnieh u li dak iż-żmien bħala gvernatur tal-gżira, kien tal-ħsieb li l-foqra kellhom jinżammu fil-ħabs :

*“O curnam auctorem pariter non perdidit ignis,
spectaculum ut nobis pulcrius ipse daret!”*

Darb-oħra Brighella għadab sewwa għal xi Taljani li kienu qiegħdin iħambqu li Malta kienet biċċa mil-Italja u għal wieħed Ingliz, William Bullock Webster, li, bil-ktieb tiegħi “English Governors and the Foreign Grumblers”, kien ġieb għajjb lill-isem tal-Maltin.

Wara l-mewt ta' l-Isqof Pace Forno, Brighella kiteb eleġja fejn bħala Ministru t'Alla talab li Malta jkollha isqof ħili u qaddis. It-talba tal-poeta nistemgħet u fl-ewwel tas-sena 1875, meta sar isqof il-Mons. Karmenu Scicluna, Brighella sawwar poezijsa oħra biex jiżżejji ħajr l-Alla.

Fil-ftuħ ta' dim il-poezija nħossuna nisimgħu d-daqq ferrieħi tal-qnejen iħabbru l-ħatra ta' l-isqof il-ġidid :

*“Te Pater omnipotens laudamus, teque fatemur
Regem hominum et superum, te Dominum atque Deum,
Te Cherubim Seraphimque exaltant voce perenni,
Justumque et sanctum terque quaterque canunt.”*

Bħala poeta ferrieħi naraw lil Brighella jiġi sen versi ħtief u ferrieħha waqt pranzu fīż-Żejtun. Lil Rosalia, sidt id-dar, il-poeta jselleml :

“Felix tu cui dulce dedere rosaria nomen!

“Poeta coronabo floribus ipse tuis”;

fil-waqt li jsejjah fieragħi lil-ħabibu, il-Kan. Caruana :

“O vere dici tu Caro vana potes!”

Tis'ima ferrieħa toħroġ minn fomm il-poeta għas-serduk li jingieb misjur u lest fuq il-mejda u għall-inbid li, jgħid il-poeta, inissel fili għana tal-għażżeb :

“Salve o Gallorum, Galle Indice, gloria prima!

Tu ventri nostro es sarcina grata nimis.”

“Fœcundi calices quem non fecere disertum?

Hinc epotus ego carmina mira cano.”

Fit-18 ta' Diċembru, 1850, Brighella kien mix-li quddiem il-Qorti Kriminali ta' Malta ghaliex kien kiteb li ż-żewġ qassisin Gużeppi Scieluna u Frangisk Souchet kienu qeqħdin igħlinu żewġ ġurnali tal-jani li kienu qeqħdin inisslu ħsara fir-ruħ ta' Malta. Il-Qorti qatgħet li Brighella kien ħati. Il-poeta, iż-żda, ji kien iħossu mingħajr ebda htija sibek u waħħbal f'mieħħu li jikteb “Mitt Epigramm Kontra Kalobjotu”. L-isem Kalobjotu huwa msawwar miż-żewġ kelmiet griegi “kalos” u “bios” li maqlubin fil-latin ifissru “bona” u “vita”—żewġ ke’miet li magħqu din flimkien isawru l-isem ta’ Sir Ignazio Gavino Bonavita, l-imħallef li kien qata’ li Brighella nstab ħati. Bosta minn dawn il-mitt epigramma huma miktuba mill-aħjar u x’uħud minnhom huma xi ftit iebsin ukoll.

Fost il-poežiji li Brighella kiteb fuq hwejjeg qaddisa niltaq-ġħu ma’ ħafna inni f’gieh il-qaddisin, miktuba f’metri u strofi klassici li fuqhom kien dawru l-bicċa l-kbira ta’ l-innijiet latini tal-Knisja fil-Medju Evu.

Kiteb ukoll Brighella Karne f’versi eżametri biex ifakkars egħi lu q is-sitt mitt sena mil-mewt ta’ San Bonaventura. Dan il-Karne nqara fost ié-ċapēp f’laqgħa ta’ poeti mwaqqfa mill-patrijiet Frangiskani f’jum il-festa ta’ dan il-qaddis.

Wara li rajna fil-qosor uħħud mix-xogħlijiet ta’ Dun Gużepp Zammit, jixraq li nitkellmu dwar il-ġieħ li stħoqq lil dan il-Malti kbir li fi żmienu ken imsemmi ħafna kemm f’artna kif ukoll f’artijiet oħra ta’ l-Ewropa. L-isem ta’ Dun Gużepp Zammit issemma b’tifhir f’ġurnali u rivisti Maltin u barranin. Kien hemm xi hadd li sejjah lill-poeta tagħna “Il Metastasio Maltese”.

Vallauri u Vitrioli, żewġ latinisti magħrufa, tkellmu b’qima fuq Dun Gużepp u kitbu dwar is-sengħha tiegħi bħala kittieb u poeta latin. Vitrioli niseġ epigramma ta’ tifħir f’isem il-poeta

tagħna fejn qabbel u xebbah lil Brighella ma' Marziale, l-aqwa kittieb ta' epigrammi latini.

Il-Papa Ljun XIII, kittieb hu nnifsu ta' bosta poeżiji bil-Latin, wara li qara x-xogħblijiet ta' Brighella, bagħat lil dan il-poeta midalja tad-deheb flimkien ma' ittra ta' tifħir u fil-Ġub-lew tad-Deheb tas-Saltnejha tar-Regina Vittorja, Brighella rebaħ midalja oħra għall-poeżija sabiħa li huwa bagħat għall-Wirja Kolonjali.

Il-Professur Alberto Bartoli waqt taħdita dwar l-Umanisti tal-Qedem u l-Umanisti ta' żmenijietna, wara sensiela ta' tifħir minsuġa f'gieħ il-poeta Dun Gużepp Zammit, għalaq b'erba' kelmiet li għandhom joħorġu mill-qalb u mill-fomm ta' kull Malta għall-isem ta' wieħed minn ulied dil-gżira li ġadew biex iġħolli mhux biss għiehu, iżda wkoll il-ġieħ ta' ġuġi u ta' art twelidu. "Maltesi," temm il-Professur Bartoli, "leviamoci in piedi; passa Giuseppe Zammit."

KKU. KARM. MUSCAT.
Student tal-Letteratura.